

Róźiewicz, Jerzy

"Ignacy Domeyko. Zarys biografii w latach 1802-1831", Zbigniew Wójcik, [w:] "Prace Muzeum Ziemi", Zesz. 42, 1993 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 39/1, 149-151

1994

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zbigniew Wójcik: *Ignacy Domeyko. Zarys biografii w latach 1802–1831*. W: „Prace Muzeum Ziemi” Zesz. 42, 1993, s. 113–184

W wydanej w 1992 r. pod redakcją naukową Marii Paradowskiej i Andrzeja Krzanowskiego książce Ignacego Domeyki pt. *Araukania i jej mieszkańcy*, prof. Paradowska – znany historyk etnografii – napisała obszerną notę biograficzną o życiu i działalności wybitnego Polaka w latach 1802–1889. W opracowaniu tym okres pobytu w kraju autora książki, oparty głównie na życiorysie pióra Kazimierza Maślankiewicza i Tadeusza Torkowskiego z *Polskiego słownika biograficznego*, ograniczono do niezbędnego minimum (dzień i miejsce urodzenia, rodzina, nauka w szkole pijarów w Szczuczynie, studia w Uniwersytecie Wileńskim oraz udział w związkach młodzieżowych, przymusowy pobyt w Zapolu i udział w powstaniu listopadowym). Nawet w tak krótkim biogramie autorka nie ustrzegła się błędów, zmieniając np. nazwisko profesora Niemczewskiego na Niemcewicza (s. 11). Podobnych błędów dotyczących Ignacego Domeyki w innych publikacjach, zwłaszcza w opracowaniach popularnonaukowych i encyklopedycznych, jest sporo.

Po drugiej wojnie światowej nad biografią Domeyki pracował przede wszystkim Kazimierz Maślankiewicz, gromadząc stosowne źródła oraz chilijską literaturę przedmiotu. Ogłosił na ten temat kilka artykułów popularnych, dotyczących głównie działalności wybitnego geologa w Chile. Działalności emigracyjnej Domeyki dotyczy także obszerna *Przedmowa* Elżbiety Heleny Nieciowej, umieszczona w jego pamiętniku, ogłoszonym w 1962 r.¹ Podobnie postąpiła także Aniela Szwejczerowa w ładnie napisanej, popularnej książeczce z 1975 r. pt. *Ignacy Domeyko*. Filomata w swoich wspomnieniach niewiele pisał o pierwszych trzydziestu latach swego życia. Historycy dotarli jedynie do jego rękopisów zachowanych w Paryżu² i Krakowie³. Te zaś wiązały się przeważnie z pobytem filomaty na wychodźstwie. Archiwalia wileńskie, we fragmentach znane w okresie międzywojennym Stanisławowi Pigoniowi⁴, przez wiele ostatnich dziesięcioleci były niemal niedostępne. Ostatecznie udało się Autorowi recenzowanego opracowania zidentyfikować je w litewskim archiwum akt dawnych, w Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk oraz w Dziale Rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego. Ciekawsze z tych dokumentów zostały ogłoszone po raz pierwszy w aneksach.

Zgromadzone przez Autora materiały, jak to wynika z treści *Wprowadzenia*, dotyczą pobytu Domeyki w kraju, na emigracji w Niemczech i we Francji oraz w Chile. Złożyły się one na popularną monografię, którą Autor złożył w Wydawnictwie Lubelskim. Oficyna ta uległa likwidacji. Redakcja „Prac Muzeum Ziemi” zgodziła się przyjąć do druku tylko część pierwszą opracowania, uważając, iż dotyczy ona okresu w biografii naukowej Domeyki niemal nieznanego. Te właśnie okoliczności zdecydowały o specyficznym charakterze recenzowanego studium: zasadniczy tekst jest opowieścią biograficzną, opowiedzianą dobrą polszczyzną, wyłożoną jasno i zrozumiale, a przy tym zachowano wszelkie walory, jakie zwykliśmy oczekiwać od opracowań naukowych. Cytowanie źródeł i opracowań – których może nawet jest w nadmiarze (oczywiście sprawa to dyskusyjna) – jest wzorowe, sumienne, dokładne.

Autor przedstawił podstawowe informacje o Domeyce, zwanym powszechnie Żegotą, oraz jego rodzinie. Dotarł do niektórych przekazów o szkole pijarskiej w

Szczuczynie Litewskim, gdzie młodzi Domeykowie uczyli się w okresie poprzedzającym studia w Uniwersytecie Wileńskim. Ignacy Domeyko, jak się okazuje, zapisał się do tej uczelni w piętnastym roku życia i mając niespełna 16 lat był już kandydatem filozofii. Z okresu studiów pochodzą pierwsze rozprawki przyszłego geologa, dowodzące, iż organizacja filomacka miała głównie charakter stowarzyszenia samokształceniowego. Filareci zapewne – jak sugeruje Autor – również nie stanowili organizacji politycznej, choć to przyjęto za podstawę śledztwa oraz wyroku skazującego na zesłanie czołowych działaczy nielegalnych organizacji młodzieżowych. Po wyroku w 1824 r. Domeyko znalazł się w Zapolu koło Lidy pod nadzorem policji. Stąd wyruszył do powstania, przekraczając w 1831 r. wraz z oddziałem granicę rosyjsko-pruska.

Autor opracowania o Domeyce z pewnością ma rację, gdy twierdzi, że ów „litewski” okres w życiu przyszłego geologa miał podstawowe znaczenie w kształtowaniu się jego charakteru. Pod tym względem szczególnie ważną rolę w jego życiu odegrały organizacje młodzieżowe, uczące patriotyzmu, mądrze rozumianej pracy dla społeczeństwa i właściwych postaw moralnych. Po wyroku Komisji Nowosilcowa czołowi przedstawiciele tych organizacji (przeważnie filareci) dali się poznać w różnych regionach imperium rosyjskiego, we Francji i innych krajach. Na grunt swojej zesłańczej czy emigracyjnej działalności starali się przenosić to wszystko, co było najlepsze w ich ojczystym kraju. Głęboko uzasadniony jest więc sąd Autora opracowania, gdy pisze:

”Ignacy Domeyko, przebywając od 1838 r. w Chile, miał szczególne warunki do realizacji swych marzeń studenckich i filareckich. Mógł najlepsze doświadczenia Uniwersytetu Wileńskiego oraz Wileńskiego Okręgu Szkolnego przeszczepić na grunt południowoamerykański, potrzebujący wówczas modelu organizacji szkolnictwa opartego na uniwersytecie jako zakładzie przygotowującego nauczycieli do szkół innych typów” (s. 158).

Cytat powyższy pochodzi z części opracowania, którą bym nazwał opowieścią literacko-naukową. Godzi się jednak wspomnieć o aneksach źródłowych, których jest osiem. Pierwszy z nich to dwie rozprawki z czasów filomackich (druga z nich pochodzi z 1819 r.). Są to recenzje referatów przedstawionych na posiedzeniach naukowych organizacji samokształceniowych. Zdają się wskazywać, iż poziom nauczania w szkole pijarskiej w Szczuczynie oraz w Uniwersytecie Wileńskim był bardzo wysoki, a Żegota był chłopcem o szczególnych predyspozycjach do nauk ścisłych.

Drugi aneks to raczej barwna opowiadka. Dotyczy zatargu z chorążym Pelskim w 1822 r., wtedy gdy Domeyko przystąpił do przewodu magisterskiego. Przytoczone zeznania przed komisją uniwersytecką, a także umieszczony w aneksie list Domeyki do Adama Jerzego Czartoryskiego, zostały zaczerpnięte z ogłoszonej w 1913 r. we Lwowie rozprawy Zygmunta Bujakowskiego pt. *Sprawa Zana i Domeyków z chorążym Pelskim*.

Kolejny aneks to *Dziennik egzaminów do stopnia magistra filozofii Ignacego Domeyki* z 1822 r. Oryginał zachował się w Dziale Rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego. Treść wskazuje na niezwykle wysokie wymagania stawiane kandydatom do tego stopnia.

Następny aneks stanowi protokoły przesłuchań Domeyki przed Komisją Nowosilcowa. Dokument nie był ogłaszany. Odsłania kulisy przesłuchań, podczas których

nie zdołano jednak wyciągnąć ze studenta (wtedy również magistra, nadal studiującego) zeznań obciążających innych. W aneksie tym ogłoszono także list Domeyki do Nowosilcowa.

Aneks 5 stanowi *Wypisy z protokółów Oddziałów Nauk Fizycznych i Matematycznych Uniwersytetu Wileńskiego* z czasu toczącego się śledztwa członków organizacji młodzieżowych. Następny – ukazuje w postaci obostrzonych regulaminów – zarządzenia władz z tego czasu, odnoszące się do studentów.

Kolejny aneks to List Domeyki do Zana z 1829 r., pierwszy, jaki napisał do przyjaciela po ogłoszeniu wyroku w 1824 r. List ten zaczerpnięto z archiwum akt dawnych w Wilnie. W następnym aneksie umieszczono list Domeyki do Józefa Bielińskiego, napisany w 1887 r. List ten zachował się w Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk (dawniej Biblioteka Wróblewskich).

Przytoczone źródła mają dużą wartość poznawczą. Wskazują zarazem na braki w przeprowadzonych kwerendach. Myślę, że znalazłyby się jakieś papiery rodzinne w centralnym archiwum historycznym w Mińsku. Z różnych źródeł wiadomo, że Domeykiana znajdują się także w archiwum w Grodnie.

Jedna jeszcze uwaga, Profesor Zbigniew Wójcik, wydając wymienione dokumenty źródłowe, maksymalnie stara się zachować ich „osobliwości” – tak to zwie – między innymi przedrukowując słowa z wyraźnie tam występującymi błędami ortograficznymi. Sądzę, że takie poszanowanie tekstów, bądź co bądź dziewiętnastowiecznych, jest zbyt daleko idące.

Sądzę, że Muzeum Ziemi PAN winno dolożyć starać by ukazały się dwie pozostałe części monografii biograficznej o Domeyce. Potrzeba tego jest oczywista. Wspomnę tylko, że kalendarium życia filomaty nie jest znane wielu historykom. Dowodzi tego tablica poświęcona Domeyce, odsłonięta w 1992 r. na ścianie gmachu „Wspólnoty Polskiej” w Warszawie. Na tablicy tej napisano, iż był on rektorem uniwersytetu w Santiago de Chile w latach 1857–1873, zamiast 1867–1883.

Przypisy

¹ E. H. Nieciowa: *Przedmowa*. W: I. Domeyko: *Moje podróże. Pamiętnik wygnańca*, t. 1, Wrocław 1962 s. 5–40.

² Archiwalia te wykorzystała m.in. A. Chałubińska w książce *Ignacy Domeyko i jego wkład do geografii Polski*. Warszawa 1969.

³ Archiwalia z Krakowa, głównie z Biblioteki PAN oraz Biblioteki Jagiellońskiej, wykorzystali m.in. A. Chałubińska (książka cytowana i inne opracowania), E. H. Nieciowa (opracowanie cytowane oraz różne artykuły) oraz M. Paradowska i A. Krzanowski, m.in. przygotowując do druku Domeyki *Araukanie*.

⁴ S. Piłgoń: *Głosy z przed wieku. Szkice z dziejów procesu filareckiego*. Wilno 1924 s. 122.

⁵ Por. J. Róziwicz, Z. Wójcik, L. Zasztowt: *Konferencja o polskich profesorach i studentach w uniwersytetach Rosji w XIX i XX wieku*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1993 nr 4 s. 173–178.

Jerzy Róziwicz
(Warszawa)